A honfoglalás millenniuma és a Munkácsi Egyházmegye

Marosi István

Bevezetés

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye élén felállításától kezdve a magyar nemzeti eszme iránt elkötelezett püspökök álltak, akik az egyházmegye nemzetiségi viszonyainak a tudomásulvétele mellett is segítették a magyar nemzeti törekvéseket a „hosszú" 19. század folyamán. Különösen a kiegyezés után nyílt erre lehetőség, amikor a magyar királyság politikai vezetői nagy hangsúlyt fektetettek a „magyar haza iránti elkötelezettségre" az egyházmegyék püspökeinek a kiválasztása során. A görögkatolikus egyház az állam legfontosabb partnerévé vált a ruszin népesség szellemi és gazdasági felzárkóztatásának ügyében.

A kiegyezés következtében létrejött politikai környezetben elkezdődhetett a magyar anyanyelvű görögkatolikus liturgiáért és magyar jellegű egyházmegyéért folytatott küzdelem is. A törekvések folytonosságát a hajdúdorogi mozgalom biztosította, amely jelentős mérföldkövéhez a Hajdúdorogi Külhelynökség felállításával érkezett (1873). A magyar anyanyelvű görögkatolikusok identitáskeresésükben a magyar eszmét hangsúlyosabban fogalmazták meg a 19. század második felében. Az egyházmegye kötelékében maradtak ugyan, de egyfajta önállóságra törekedtek. A magyar liturgiáért való küzdelem pedig mint alapeszme az egyház-diplomáciai kérdések közé emelte a problémát. A Magyar Királyságon belül magyar anyanyelvű görögkatolikusok nemcsak a Munkácsi Egyházmegyében voltak, következésképpen több püspökséget is érintett a kérdés és átlépte a szorosan vehető egyházmegyei határokat. Az egyházmegyén belül pedig a magyar nemzetiségű hívek kisebbségben voltak a ruszinokkal szemben, akiknek a nemzeti ébredésük ebben az időszakban még

viszonylag kezdeti stádiumban volt. Ráadásul a ruszin nép arisztokrácia híján szinte teljes egészében a görögkatolikus egyház papságára támaszkodott és mélységes szegénysége lényegében minden más kérdést mellékessé tett.

A Munkácsi Egyházmegye központjából, Ungvárról nézve a magyar nemzeti eszmék és érdekek érvényesítése nem volt egyszerű feladat. Az egyházmegye ugyanis – mint már említettük – nemcsak magyar, hanem jelentősebb részben rutén hívek által lakott területeket is magába foglalt.[1] Az egyházmegyében a liturgia hivatalos nyelve az ószláv volt, a munkácsi püspököt pedig a „ruszinok püspökének" nevezték. A görögkatolikus felekezet egyfajta nemzetiségre vonatkozó jelzőként volt jelen a közgondolkodásban (vö. orosz vallás). Az egyházmegye síkvidéki és hegyvidéki területein egymástól különböző kulturális, nemzetiség és gazdasági környezet volt a jellemző. Ezért a magyar nemzeti eszme befogadása a görögkatolikusok részéről, és a görögkatolikus felekezet elfogadottsága a társadalom részéről az egyházmegye különböző területein eltérő módon valósult meg.

A 19. század utolsó évtizedére, Firczák Gyula (1936–1892–1912) személyében olyan püspök került az egyházmegye élére, aki kiemelkedő egyházférfiúi és politikusi személyiségével képes volt integrálni a nemzeti törekvéseket az egyházmegye területein. Tanulmányunkban annak bemutatására teszek kísérletet, hogy a püspök a millenniumi ünnepségek (1896) teremtette légkört – amely a magyar nemzeti eszme reprezentálására szolgált – hogyan használta fel a magyar nemzeti eszmeiség terjesztésére (különös tekintettel a nem magyar nemzetiségű területekre), s ezzel együtt hogyan próbálta a magyar liturgia ügyét is szolgálni.

1. A Munkácsi Egyházmegye a honfoglalás millenniumának évében

A Munkácsi Egyházmegye joghatósága a honfoglalás millenniumának évében hét vármegyére terjedt ki, amely 7 főesperesi kerületben 48 esperességére tagozódott. A görögkatolikus hívek lélekszáma az 1896-os sematizmus szerint az egyházmegye joghatóságához tartozó

1 A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye joghatósági területe ebben az időben Ung, Bereg, Máramaros, Ugocsa, Szatmár, Zemplén, Szabolcs, Hajdú vármegyékre terjedt ki. – *Schematismus Cleri Graeci Ritus Catholicorum Diocesis Munkácsensis ad annum domini 1896*. Ungvarini, Typis Typographiaei Jäger 1896. (Továbbiakban: *Schem1896*)

vármegyékben 486.077 volt, amely az adott vármegyékre nézve a legmagasabb hívőszámot jelentette.

Ugyanezen sematizmus szerint az egyházmegye kötelékébe 527 áldozópap tartozott, akik a 388 parókián és a hozzájuk tartozó 1.256 filián teljesítettek szolgálatot, s a parókiákat és filiákat egybevéve 576 temploma volt az egyházmegyének az iskolakápolnákat nem számítva. Az egyházmegye 38 tankerületében 326 tanító tanította a 47.036 felekezeti tanulót.[2]

Mindezek az adatok és a szoros kapcsolat a klérus és a hívek között – amit a bevezetésben már jeleztünk – azt sugallhatják számunkra, hogy az egyházmegye vezetése és a görögkatolikus papság jelentős befolyással rendelkezett az adott vármegyékben. A nemzetiségi eloszlás miatt azonban a valós körülmények különleges helyzetet idéztek elő, s ez az elvárható befolyás egyáltalán nem érvényesült.

A görögkatolikus felekezet a beszélt nyelvek és a prédikáció nyelve tekintetében sajátos elosztásban tagozódott az egyházmegyén belül. A Sátoraljaújhely-Ungvár-Munkács-Nagyszőlős-Máramarossziget képzeletbeli vonaltól északra, ti. az egyházmegye hegyvidéki területén szinte csak ruszin nemzetiségű hívek laktak. Ez a képzeletbeli vonal volt akkor a nyelvhatár, s ettől a vonaltól délre helyezkedtek el a teljesen magyar és a magyar illetve más nemzetiségű (magyar-rutén, magyar-román, magyar-szlovák) vegyes nemzetiségű egyházközségek. Míg a hegyvidéki egyházközségekre vallásilag és nemzetiségileg a homogenitás[3] volt a jellemző, addig a síkvidéki területen felekezetileg vegyes (református, evangélikus, római katolikus, zsidó), nemzetiségileg pedig magyar népesség volt jelen. Ebben a térségben a görögkatolikusok vagy már asszimilálódtak (pl. Szabolcs vármegye), vagy az asszimilálódás útján jelentős mértékben előre haladtak (Pl.: Ungvár-, Beregszász-, Nagyszőlős környéke).[4]

Az 1896-os sematizmus számszerűsített adatai alapján 104 olyan egyházközség volt, amelyben használatban volt a magyar nyelv, azonban ebből csak 40-ben használták tisztán magyart. Ráadásul a Sátoraljaújhely-Ungvár-Munkács-Nagyszőllős-Máramarossziget-Nagykároly-Nyíregyháza városokkal körülhatárolható térségben leginkább református és római katolikus felekezetűek éltek többségben.

---

2 Vö.: *Schem1896*.

3 Római katolikus csak az állami adminisztráció hivatalnokrétege, állami cégek, vállalatok vezetői voltak.

4 Görögkeletiek (ortodoxok) elenyésző számban voltak. A zsidók pedig általában a többségi, leginkább a nemzet nyelvét beszélték.

Ebben a homogén magyar nemzetiségű, de többségében protestáns és római katolikus felekezetű térségben a nemzeti integráció a honfoglalás millenniumának időszakára szinte teljes mértékben lezajlott. Talán az itt előforduló, vegyes nyelvhasználatú görögkatolikus közösségek lógtak ki valamelyest és jelentettek egyfajta eltérést.

Az állam részéről a magyarosítás folyamatosan haladt, melynek egyik megnyilvánulása, hogy például csak 1893 és 1896 között 375 település nevét változtatták meg. Ezt az egyházi hatóságok külön fejezetben jelezték az egyházmegyei sematizmusban.[5]

Az egyházmegye papságáról, élen a püspökökkel elmondható, hogy aktívan részt vett a nemzeti integráció folyamatában. Ennek két társadalmi előfeltétele (1.) a papság (pontosabban a papcsaládok!) és a (2.) felekezeti iskolarendszer volt. S két jelentős képzési bázisa (1.) a Papnevelő Intézet és (2.) a Férfi- és a Női Tanítóképző Intézet lett. Firczák egy későbbi levelében, Tisza István miniszterelnökkel való levélváltásában (1903) meg is jegyzi, hogy *„Tekintsen be … egyházmegyémben a Hegyvidéktől a rónáig bármely lelkészem hajlékába, sehol sem fog azok családjában más szót hallani, mint a magyart, más szellemet tapasztalni, mint a magyar hazához való tartozandóság és kifogástalan hazaszeretet szellemét”*[6] A görögkatolikus vallásúak társadalmi betagozódása azonban alulreprezentált volt az egyéb felekezetűekhez képest még a rutén területeken is. Jól érzékelteti az is a körülményeket, hogy Firczák Gyula 1897-ben a Bánffy miniszterelnökkel való titkos találkozó alkalmával elvárásként és orvoslásra szoruló problémaként jegyzi meg, hogy a rutén nép közül egyetlen állami hivatalba alkalmas személyt sem képes biztosítani.[7]

A (ruszin) görögkatolikusok – különösen a hegyvidéken – kizárólag egyházi értelmiséggel rendelkeztek. Azonban itt is észre kell vennünk egy további különbséget a hegyvidéki és síkvidéki terület között. Míg a hegyvidéken kizárólag a görögkatolikus papság és kántortanítói kar jelentette az értelmiséget, addig a síkvidéken jelentősebb létszámban voltak jelen más értelmiségi csoportok. Az utóbbi területen ugyanis

---

5 *Schem1896,* 251-256.

6 DAZO 151. fond, 2. opisz, 918. ügyirat, 1-4. lap. Az ügyirat tartalmi leírása: A munkácsi püspök magyarázata Magyarország miniszterelnökének az Ungváron kiadott „Nauka” című ruszin nyelvű lap kiadásával kapcsolatban. A forrás megtalálható: Marosi István (szerk.): *„…a Munkácsi Egyházmegye fejedelme…” Tanulmányok és források Firczák Gyula munkácsi püspök munkásságának megismeréséhez,* Nyíregyháza-Beregszász, 2019, 218–220.

7 Botlik József: *Hármas kereszt alatt. Görög Katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646-1997),* Hatodik Síp Alapítvány – Új mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1997, 120. Mayer Mária: *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860-1910,* Budapest, 1977, 99–100.

a közösségek a köznapi érintkezésben is sokkal szélesebb körben találkoztak (nemcsak görögkatolikus) értelmiségiekkel, ami az integrációt és az asszimilációt erőteljesebben befolyásolta. Pl. a hegyvidék falvaiban többnyire csak egy felekezeti elemi iskola volt, ami alacsony szinten, a beiskolázási feltételek szinte teljes hiánya mellett működött. Ráadásul a nyelvismeret hiánya és a nyomor miatt speciális tantervet követtek.[8] Ezzel szemben a síkvidéken falvanként a felekezetek saját iskolával rendelkeztek, ami helységenként adott esetben több iskolát is jelentett. Ez hatékonyabbá tette a magyar társadalomba való integrálódást is. Azonban azt is meg kell jegyeznünk, hogy a síkvidék társadalma továbbra is bizonyos szempontból idegen testként kezelte a görögkatolikusokat. A görögkatolikus vallás és a rutén (adott esetben orosz) nemzetiség között egyenlőségjelet tettek, néha felcserélték azt (pl.: orosz vallás, orosz vallású.). Jellemző volt, hogy a görögkatolikusokat egységesen ruszin (orosz) nemzetiségűeknek tekintették az országos politikában is. Ezzel érzékeltetve a görögkatolikus népesség alacsonyabb társadalmi besorolását a jellemzően magyar vallású protestáns, vagy római katolikushoz képest. Érdemes lenne szót ejteni és kutatási témákká tenni az élet további területeiről, mint például a gazdaság, művészet, szórakozás, egészségügy területén meglévő ilyen irányú sajátosságokat. Ezek minden bizonnyal tovább árnyalhatnák az ismereteinket a korabeli Munkácsi Egyházmegye területének társadalmi életéről.

Jelen esetben az a célunk, hogy érzékeltessük azt a valóságot, amely az egységes magyar államiság 1000 éves fejlődésének és eredményeinek bemutatását szolgáló eseménysorozat milyen körülmények között találta a Munkácsi Egyházmegyét. Jogosnak tűnik a kérdés, hogy az egyházmegye sík- és hegyvidéki területeinek találkozási pontján (Ungvár) székelő munkácsi püspöknek és hivatalának milyen kihívással kellett szembenéznie az egyházmegyén belül? Elsősorban talán azt jegyezhetnénk meg, hogy úgy kellett bemutatnia a magyar honfoglalást, s reprezentálni a magyar nemzet dicső évszázadait és eredményeit, hogy az egyházmegye egyik területén a nemzettudatukban megerősödött (néhol radikalizálódott) görögkatolikusok a magyar liturgiát követelték, a másik területen pedig nemhogy magyar műveltséggel nem rendelkeztek, de a magyar nyelv ismeretének hiányával egyidőben nagy részük a saját nemzetiségi nyelvén is analfabétának volt tekinthető.

---

8 A Munkácsi Egyházmegye magyar és nem magyar tannyelű felekezeti iskoláinak órarendtervezete nem magyar tannyelvű iskolák részére, Ungvár, 1905. szeptember 1. – DAZO, 151. fond, opisz,. 11., Nr 3187. 12-14.

2. A magyar nemzeti eszme reprezentálása a Munkácsi Egyházmegyében

2. 1. A magyar nemzeti eszmeiség és a „ruszinok püspöke”

Firczák Gyula személyében a 19. század utolsó évtizedére olyan püspök került a Munkácsi Egyházmegye élére, aki a politikai és az egyházi életben is elismert volt, mindkét téren különleges tekintéllyel rendelkezett. Az 1891-es kinevezését és 1892-es beiktatását kitörő öröm fogadta. Püspöki hivatala betöltése előtt országgyűlési képviselőként egy rutén terület (Nagyberezna) választott képviselője volt. A parlamentben az oktatási bizottság elnöke volt, miáltal az országos politikában is elismertségre tett szert. Beiktatásakor az Ungvári Közlöny azt írja: *„Firczák Gyula püspök úr a mi emberünk volt eddig is. Évek hosszú során át köztünk élve, velünk együtt érezve, közönségünk annyira kiismerte és megszerette őt, hogy… fájt volna távozása, ha a Gondviselés máshol jelölt volna ki számára a mostanihoz hasonló működési tért… Ki mint papneveldei igazgató, hivatalos kötelmeinek végzésén kívül még egy más, egy nem is működése körébe tartozó, de mégis egy erkölcsileg hasznos, nagy és szép hivatást is teljesített, minthogy gondozása alá vette a nemzetiségi kérdés parlagon heverő mezejét, mely addig csak a testvéri viszály töviseit, de ezeket aztán bőven termette… Ő nemcsak a Munkácsi Egyházmegye fejedelme, de egyszersmind az ungvármegyei polgári társaságnak is tagja, s természetes oszlopa, hivatott vezére.”*[9]

Korábbi egyházi hivatalai (kanonok, nagyprépost, szemináriumi rektor, stb.) és politikusi tapasztalatából forrásozott az a felismerés, hogy az egyházi és társadalmi ünnepségekbe való aktív bekapcsolódás segíti az integrációt és képes pozícionálni a görögkatolikusokat a magyar társadalom egészében, amely igény egyre erőteljesebb lett a társadalom és a görögkatolikusok részéről is.

Fentebb már említettük azt a valóságot, hogy a rutén nemzetiségű görögkatolikusok lélekszámaránya igen magas volt a hegyvidéki területeken. Azonban a nemzetiségileg és vallásilag homogén helyi társadalom alacsony műveltsége, a gazdasági elmaradottság és a mélyszegénység a fejlődés gátló tényezője lett erre az időszakra. Ráadásul a 19. század második felében, a szabadságharc után megjelentek a pánszláv eszmére hivatkozó irányzatok, amelyek erősíteni kezdték a *„szabadító cárba”* vetett bizalmat. Ezek közül a ruszofil és az ukranofil

9 *Firczák Gyula munkácsi püspök beigtatásához,* in Ungvári Közlöny XIV (1892/18), 1–2.

irányzatok a terület és a rutén népcsoport jövőjét nem a Magyar Királyságon belül képzelte el.

Ezzel párhuzamosan a századfordulóhoz közeledve az egyházmegye síkvidéki területein erőteljesebbé vált a társadalomba nemzetiségileg már integrálódott magyar görögkatolikusság önállósodásának és elismertségének az igénye is. A magyar liturgiáért és az önálló magyar egyházmegyéért küzdő görögkatolikusság pedig jelentős hátszelet kapott a politikum és a nem katolikus körök irányából is.

Talán nem járunk messze az igazságtól azzal a véleményünkkel, hogy a Hajdúdorogi Külhelynökség 1873-as felállítása intézményesítette, elősegítette és generálta az integráció és asszimiláció hatékonyságát, s különálló fejlődési pályára állította a rutén és a magyar görögkatolikusságot. Igaz, hogy a külhelynökség minimális joghatósággal rendelkezett, de szellemi hatásában túllépte a külhelynökség és az egyházmegye határait.

Firczáknak 1896-ban úgy kellett megnyilvánulnia az egységes magyar nemzetről, annak honfoglalásáról, államiságáról és eredményeiről, hogy a különböző területeken élő és nemzettudatuk különböző szintjén álló görögkatolikusok magukénak érezzék a magyarsághoz tartozás kiváltságát, ami alapvető célja volt a millenniumi ünnepségsorozatnak.

2.2. A egyházmegyei körlevél

Firczák püspök 1893. április 13-án adta ki millenniumi körlevelét, amelyben megfogalmazta gondolatait és az esemény parókiális megünnepléséről is rendelkezett.[10] Alapgondolatként elsősorban a katolikus egyház álláspontját hangsúlyozta, amely az 1894–95-ös egyházpolitikai törvények katolikus egyházra nézve negatív döntéseire szeretett volna reagálni annak hangsúlyozásával, hogy *„a katolikus egyház nélkül nincs ezeréves Magyarország."*[11] *„Édes hazánk fennállásának alapja a hit,* – írja a főpásztor – *a ker. katholikus vallás, mely nélkül rövid, ideig óráig tartó fennállás után hazánk is épp ugy megszünt volna létezni, mint az előtte ugyanitt alapitott és létezett népek és országok. Ez az ujabb történetirás által teljesen elfogadott igazság.*

---

10 Firczák Gyula Munkácsi püspök körlevele az egyházmegye papságához a millenium parókiális ünnepléséről, Ungvár, 1896. április 13. – DAZO fond 151. opisz 17. nr. 658., Bendász István hagyatéki iratai, az 1896. évi (VI.) körlevél 2147-es rendelete

11 *Felekezetek és egyházak,* História, 1996/5-6,19.

S a mint már hazánknak alapitásában is a hit s Isten ekként az alap, épp ugy további fennállásában is. A hit, a ker. vallás létesitette országunkat. A ker. hit tartotta is fenn…"[12]

A levél további részében a görögkatolikusoknak a magyar hazában elfoglalt helyzetéről írja le gondolatait: *„Hálaadással tartozunk mi is, mint e hazának, ez édes anyának gyermekei. Mert Magyarország hazánk nekünk. Őseink, eleink a hon alapításában is tevékeny részt vettek. Kievből jöve egyesült erővel küzdöttek a honfoglaló magyarokkal az oroszok is s velök egy közös hazára találtak. Ezen egy közös hazának lettek gyermekei azok is, a kik későbben telepedtek be. S nem mint alávetett szolga, de mint osztályos testvérnépek voltak őseink e hazában jó és balsorsot egyaránt megosztva. Mi nekünk magyar oroszoknak Magyarország valódi hazánk volt mindig. Kebelén születve, alkotmánya, jogai s törvényeiben részesülve s általok védve egyaránt résztvettünk a haza, az édes szülő haza áldásaiban. Szabadság, egyenlőség és testvériség volt mindig osztályrészünk ugy vallási, mint polgári tekintetben. Keleti szertartásunk szabad gyakorlata, független s a törvény keretén belül önálló polgári és nemzetiségi létünk ennek nyilvános és kétségbe vonhat(at)lan tanújelei."*[13]

Jelen tanulmányunkban a *„magyarorosz"*[14] fogalmat sem etimológiailag, sem pedig történelmileg nincs lehetőségünk elemezni, amint az sem célunk, hogy a Magyar Királyságban élő keleti szertartásúak eredetére vonatkozó elméleteket elemezzük.[15] Az eredettől és a térségben való megjelenés idejéről alkotott véleménytől függetlenül 1896-ban adott volt a helyzet, ti. az északkeleti Kárpátoktól az Alföld irányába húzódó területen élő népcsoport továbbra is szinte idegen testként van jelen a magyar társadalomban.

Ezt nemzetiségtől függetlenül el kell ismerünk, ugyanis szertartásilag és a liturgikus nyelv tekintetében is eltérő volt a római katolikus egyháztól, bár katolikusnak tekintette önmagát. S a hivatalosan használt

---

12 Firczák Gyula Munkácsi püspök körlevele az egyházmegye papságához a millenium parókiális ünnepléséről, Ungvár, 1896. április 13. KÁL fond 151. opisz 17. nr 658. Bendász István hagyatéki iratai, az 1896. évi (VI.) körlevél 2147-es rendelete, 1. oldal hátoldala.

13 Firczák Gyula Munkácsi püspök körlevele az egyházmegye papságához a millenium parókiális ünnepléséről, Ungvár, 1896. április 13. KÁL fond 151. opisz 17. nr 658. Bendász István hagyatéki iratai, az 1896. évi (VI.) körlevél 2147-es rendelete, 2. oldal hátoldala.

14 A rusznyák, ruszin, magyar orosz fogalmak etimologizálása is megtalálható Firczák Gróf Tisza István miniszterelnöknek írt egyik válaszlevelében, amikor a Nauka újság kiadása miatti nézeteltérést szándékozott tisztázni. – DAZO 151. fond, 2. opisz, 918. ügyirat, 1-4. lap.

15 Véghseő Tamás: *„… mint igaz egyházi ember" A történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése,* Nyíregyháza, 2011, 11kk.

istentiszteleti nyelv tekintetében a többi egyháztól is különbözött. Az országos politika és közvélemény egyöntetű bizalmatlansággal tekintettek az országban található görögkatolikusokra, a parlamentben elhangzott politikai beszédek pedig a szakadás lehetőségét látták a görögkatolikusokban. Amint már többször hangsúlyoztuk, a püspököket *„a ruszinok püspökének”,* a görögkatolikusokat pedig *„orosz vallásúaknak”* nevezték még a későbbi időszakban is.

A honfoglalás millenniumának milliójában ezért fontos volt Firczák számára, hogy a görögkatolikus egyházat úgy reprezentálja, mint amely egyháznak hívei részt vettek a honalapításban és az államépítésben. Ez az 1896-os ünnepségsorozat szellemi megalapozásaként az egyházmegye és a társadalom felé is hangsúlyos gondolattá vált. A társadalmi és a politikai elit felé is egy nyílt megfogalmazása lett annak, hogy a görögkatolikusok szeretnék, ha a társadalom teljes jogú tagjainak tekintné őket. Ezért a püspök hangsúlyozza: *„…nem mint alávetett szolga, de mint osztályos testvérnépek voltak őseink e hazában”.* Ez a gondolatmenet egyébként a főpásztor részéről egyfajta eszmeiséggé is alakult, s gyakran hangsúlyozza a ruszinokról, hogy *„nehéz sorsában is becsületes lélekkel nyújtja felénk* (ti. magyarok felé - szerző.) *kezét.”*[16]

Püspökként és azt megelőzően országgyűlési képviselőként is azt az álláspontot képviselte, hogy a ruténeknek *„jól felfogott érdeke”,* hogy csatlakozzon a magyar nemzethez, de az integráció módját a folyamatosságban és a fejlődésben látta. Véleménye szerint előbb saját magukat, nyelvüket és hagyományukat kell értékelniük, amivel képessé válnak, hogy a polgári értékeket megtanulják. Úgy ítélte meg, hogy a ruthén népcsoport a természetes fejlődés által fogja felismerni a magyarsághoz való tartozás szükségszerűségét. A 19. század utolsó évtizedében – szerinte – ez a népcsoport nem volt azon a műveltségi szinten, hogy vele szemben nemzetiségi és nyelvi kérdéseket feszegessenek. Az egyik alkalommal a püspök konkréten le is írja, hogy *„szinte ellenállnak a jó kezdeményezéseknek”.* Az analfabetizmus, az alkoholizmus, a babona és a hiszékenység náluk végletes erejű. Képviselőként egy 1889-es parlamenti beszédében az oktatási problémák kapcsán azt mondja: *„A nép olyan szegény, hogy olyan ruhája sincs, amiben az iskolába menjen.”*[17]

---

16 DAZO 151. fond, 2. opisz, 918. ügyirat, 1-4. lap.

17 Vö. Firczák Gyula képviselőházi beszéde, melyet az országgyűlés oktatási bizottságának elnökeként mondott el a Vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1889. évi költségvetésének tárgyalása alkalmával, Budapest, 1889. május 22., Képviselőházi napló, 1887. XII. 128-130. – Marosi István (szerk.): *„…a Munkácsi Egyházmegye fejedelme…” Tanulmányok és források Firczák Gyula munkácsi püspök munkásságának megismeréséhez,* Nyíregyháza –

Valójában azt szerette volna elérni, hogy a magyar társadalom a görögkatolikus egyházat partnerként kezelje. Ezáltal a többségi nemzettől a rutén nemzetiségű népesség befogadását és az irántuk tanúsított türelmet kérte. Firczáknak a millennium évében az általános magyar katolikus öntudat megerősítésén túl a legfontosabb szempontja vélhetően az volt, hogy felhívja a figyelmet a görögkatolikusokra, a görögkatolikusoknak (különösen a ruténeknek) pedig megmutassa egy fejlett és életerős társadalom előnyeit.

Utólag talán az az érzésünk támadhat, hogy a millenniumi ünnepségsorozatban a rutén nemzetiségű görögkatolikusok nagyobb hangsúlyt kaptak. A hangsúlyeltolódásra a későbbiekben meg is érkezik a válasz a magyar görögkatolikusok részéről. A látszólagosan a rutének irányába való eltolódás és a mai Kárpátalján területén abban az időben kibontakozó néppárti szervezkedés rövidtávon nem szolgálta a püspök pozitív megítélését. A milleniumot közvetlenül megelőző időszakban Firczákkal szemben a rutén népesség érdekeinek markáns megjelenítése miatt bizalmatlanság alakult ki. Ez átterjedt a magyar görögkatolikusok mozgalmára is, akik ebben az időszakban szintén bizalmatlanok lettek püspökükkel szemben.

Az egyházmegye területén lezajlott megemlékezések és az események alakulása azonban a negatív véleményeket alapjaiban formálta át, és a tevékeny részvétellel sikerült a görögkatolikusság és az egyházmegye érdekeit szolgálni.

2.3. Egyházmegyei események és megemlékezések

Firczák Gyulát az országos politikában való elismertsége okán az országos megemlékezésekbe is bevonták. Tagja volt többek között az országos kiállítás történelmi főcsoportjának is. Azonban úgy tűnik, hogy az országos rendezvények iránt kevésbé tanúsított érdeklődést. Vannak rövidebb levelezések, amelyben az egyházmegyét megkérdezi esetleges kiállítási tárgyakról, de a papság részéről inkább a közöny mutatkozott meg.[18] Elképzelhető, hogy ez is befolyásolta, hogy nagyobb jelentőséget

---

Beregszász, 2019, 311–315.

18 DAZO fond 151, opisz 11, nr 3058, 8-10. lap. – Gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter felkérése az oktatási kiállításon való részvételre. A káptalan a papnevelő intézetet jelöli meg a kiállítás reprezentánsaként. (23) Szalay Imre miniszteri tanácsos pedig az alsóbb iskolákat hívja rajzpályázatra. DAZO fond 151, opisz 11 nr 3058, 15, 17, 22. lap - Közvetve a Bereg vármegyei alispán felkérésére történik egy kezdeményezés a néprajzi kiállítási anyagra, melynek keretei között egy „felső magyarországi ruthén ház felállítása és felszerelése" lett célul kitűzve. Az alispán támogatást kér, de mint a

tulajdonítson az egyházmegye keretén belül megszervezésre kerül megemlékezéseknek.

2.3.1. Egyházközségi ünneplés

Firczák rendeletbe adta az egyházmegyében, hogy 1896. május 10-én hálaadó szent liturgiát mutassanak be, amelyben könyörgést ír elő az apostoli királyért, feleségéért, családjáért és a magyar hazáért. Erre az alkalomra külön méltató beszédet is előírt. A liturgia végén a Nagy Doxológiát (великое славословіє) és alkalmi ekteniákat rendelt el. Az imádság után a király, a családja és a magyar haza éltetése következett. A hálaadó imák után pedig minden parókiális templomban egy órán át húzták a harangokat.[19]

2.3.2. Megemlékezések a felekezeti iskolában

A görögkatolikus felekezeti iskolák ünneplésére, amelyet 1896. május 17-én tartottak, külön utasítást adtak ki.[20] Az utasításban részletesen leírásra került az ünnep menete, a termek díszítése, illetve jó idő esetén az udvar feldíszítése is. Közlésre került az is, mely tisztségviselőknek kell felszólalni, és az előadásra javasolt verseket, prózákat is felsorolták.

Az iskolai ünnepség is ünnepi liturgiával kezdődött, amelyre nemzeti zászlókkal kellet felvonulni. Meg kellett hívni liturgiára a politikai vezetőket, a katonaság, tűzoltóság, állami hivatalok és az egyházközségek jelentősebb tagjait, illetve az iskolaszékek tagjait is.

Ezen kívül egyes helyeken külön ötleteket is megvalósíthattak, mint például Dolhán, ahol faültetéssel állítottak emléket. Az iskolai ünnepségről külön jegyzőkönyvek kellett készteni, melyek közül néhány az egyházmegye levéltárban máig megtalálható.[21]

2.3.3. Vármegyei ünnepségek

Az országos és helyi sajtóban[22] a millennium ünnepségsorozat különleges hangsúlyt kapott. Az egyházmegye területén az Ung- és Bereg

---

megbízott, Papp Antal egyházmegyei iktató leveléből kiderül, a központi papság közül senki nem volt hajlandó támogatni.

19 Firczák Gyula Munkácsi püspök körlevele az egyházmegye papságához a millenium parókiális ünnepléséről (Ungvár, 1896. április 13.) – DAZO fond 151. opisz 17. nr 658., Bendász István hagyatéki iratai, az 1896. évi (VI.) körlevél 2147-es rendelete.

20 DAZO fond 151, opisz 17, nr. 714.

21 DAZO fond 151, opisz 17, nr 715.

22 A Vasárnapi Ujság 1896-ban több lapszámban is foglalkozik a millenium eseményeinek

vármegyei ünnepségek emelkednek ki olyan jelentőséggel, hogy az az egyházmegye számára is lehetőséget biztosított saját szempontjainak a megjelenítésére.

Az Ung megyei ünnepséget az ungvári várban tartották, melynek két vezérszónoka gróf Török József főispán és Firczák Gyula munkácsi püspök voltak.[23]

Az igazán nagy esemény azonban a több helyszínen lebonyolított Bereg vármegyei ünnepségsorozat lett. A vármegyei ünnepségnek három jelentős helyszíne volt: (1.) Munkács, amelyet mint a honfoglalásban is *„szerepet játszó"* helység kiemelt ünnepi helyszínné nyilvánítottak. A megemlékezés a munkácsi várban zajlott, ahol a munkácsi püspök – a Vasárnapi Ujság leírása szerint – *„csöndes misét tartott, miközben az egyház énekkar több egyházi éneket adott elő". „Mise után zászlószentelés volt, melyet szintén Firczák püspök végzett szép magyar beszéddel."* Az ünnepi beszédet a kormány részéről Erdélyi Sándor igazságügy-miniszter tartotta. A liturgia után megszentelésre került a vár északi oldalán, a Vereckei-szoros irányába néző turulmadaras emlékmű alapköve, ahol Kiss Áron tiszántúli református püspök mondta az imát.[24]

A következő két nap megemlékezésein is központi szerepet kapott a görögkatolikus papság. A (2.) vereckei szorosban elhelyezett emléktáblánál Fankovics Antal, volóci esperes tartott beszédet, melynek fő gondolala: *„A leleplezendő emlékmű hirdetője lesz a magyar nemzet hű szövetségének, a magyarországi orosz nép hazafiui érzületének is."* A (3.) beszkidi emlékoszlop megszentelésénél pedig Halaktovics János felső-vereckei esperes.[25] Beszédének vezérgondolata: *„A rutén népet, mely részint Árpáddal, részint Nagy Lajos idején… jött a hazába, ma is testvérként öleli szívéhez a magyar, s viszont mi rutének az igaz szeretet ézelmeit ápoljuk keblünkön a lovagias nemzet iránt."*

Talán nem várt módon, a millenniumi események reflektorfénybe helyezték a görögkatolikus egyházat.[26] Külön megvilágítást kapott a görögkatolikus rutén nép magyar haza iránti elkötelezettsége és szeretete. Ezzel párhuzamosan pedig – kontrasztként – a nép mélységes nyomora.[27] A görögkatolikus papság és hívek lelkes részvételével zajló

---

kommentálásával. (30., 31., 32. számok)

23 Vö. *Vármegyénk ezeréves ünnepe,* in Ung XXXIV (1896/20) 1kk.

24 Vasárnapi újság, 1896, 43. évfolyam, 31. szám.

25 Vasárnapi újság, 1896, 43. évfolyam, 31. szám.

26 A Vasárnapi újság, 1896. 4. évfolyam 30. szám, 497. oldalától foglalkozik az ünnepség részletes leírásával, és tartalmazza az elmondott beszédek vázlatait is.

27 A hegyvidéki akcióról publikáló szerzők kiemelik, hogy ezek az ünnepségek terelik

Bereg vármegyei ünnepséggel együtt, az addig elhanyagolt etnikai csoport is a figyelem középpontjába került. Az események idején tapasztalt magyarság iránti ragaszkodás és a mélységes nyomor megtapasztalása a közvélemény és a görögkatolikus egyház kölcsönös egymásra találását eredményezte, a kormányt pedig a későbbiekben cselekvésre ösztönözte.

2.3.4. A budapesti magyar liturgia

Első hallásra furcsának tűnhet az egyházmegyei megemlékezések között szót ejteni a budapesti magyar liturgia ügyéről. Budapest ugyanis abban az időben nem tartozott az egyházmegye joghatósága alá. Az 1896. június 27-én reggel – a felfokozott milleniumi hangulatban – az Egyetemi templomban magyar nyelven elvégzett Szent Liturgia figyelemfelkeltő volt és véleményünk szerint a magyar nyelvű görögkatolikusság szempontjából sorsdöntő is. A szentszék álláspontja, a latin szertartású klérus, de még az ungvári rutén érzelmű értelmiség irányából is jogosnak kell elismernünk a kritikákat – legalábbis az adott történelmi időszakban –, amelyek elsődlegesen egyházjogi és egyházfegyelmi jelegűek voltak.[28] Meg is lettek a rövidtávú következményei is, különösen Firczák Gyula püspök tekintetében, aki az Apostoli Szentszék előtt kegyvesztetté vált.[29] Történelmi távlatból azonban úgy értékelhetjük az eseményt, hogy a magyar liturgiavégzést igénylők számára az adott helyzetben nem mutatkozott egyéb megoldás, mint egy sok rizikóval járó esemény lebonyolítása, amely a közbeszéd tárgyává tette a magyar görögkatolikusok igényét.

Véleményünk szerint a Bereg vármegyei ünnepségekre való előkészület ösztönözhette és erősíthette az ilyen jellegű cselekmény megvalósítására a hajdúdorogi központtal működő magyar görögkatolikus mozgalmat. Bizonyára tudatában voltak annak lehetséges következményeivel is. Többszöri kérésük elutasítása után a hazafias sajtó támogatása (talán

---

a figyelmet a ruszin nép szociális és szellemi elmaradottságára. Majd később ebből a felismerésből jön létre a Bánffy-Firczák megegyezés (1897) és a ruszin kérdés (Vö. Hegyvidéki akció) megoldási szükségszerűsége. (vö. 2.3.1 Hegyvidéki (Ruszin) akció és a szociális problémák feloldásának lehetőségei, in.: Marosi István: *A munkácsi görög katolikus egyház kihívásai és a megoldási kísérletek Firczák Gyula püspök (1891–1912) tevékenysége idején* (Licencia dolgozat), Budapest, 2010, 80–87.

28 Vö.: Véghseő Tamás – Katkó Márton Áron: *Források a magyar görögkatolikusság történetéhez, 1. kötet, 1778-1905*. Nyíregyháza, 2014, 231–416.

29 Véghseő Tamás: *Firczák Gyula püspök tevékenysége a Hajdúdorogi Egyházmegye felállításának ügyében,* in: Marosi István (szerk.), *„…a Munkácsi Egyházmegye fejedelme…" Tanulmányok és források Firczák Gyula munkácsi püspök munkásságának megismeréséhez,* Nyíregyháza – Beregszász, 2019, 119.

provokálása) is hajszolta a magyar liturgia végzésének elkötelezett képviselőit, s logikusnak tűnhetett a magyar liturgia mint figyelemfelkeltő esemény megszervezése, amely elmozdította a kérdést a holtpontról.

A protestáns értelmiség és a liberális katolikusellenes körök nem érzékelhették a Szentszék és a magyar római katolikus főpapság aggodalmait, melyek arra a félelemre épültek, hogy a liturgikus nyelv (mint oltárnyelv) megváltoztatásával felerősödhet a latin nyelv liturgikus használatának a megváltoztatására vonatkozó igény. Drohobeczky Gyula kőrösi püspök magyar liturgiaellenessége pedig inkább az emberi oldalról értelmezhető,[30] nem az ószláv nyelv mint oltárnyelv miatti aggodalomból adódott.

Azt is tudatosítanunk kell, hogy Firczák számára ebben az időszakban sokkal nagyobb hangsúlyt kapott a ruténeknek, mint népnek az integrációja, amely kölcsönös és fokozott együttműködést igényelt a magyar kormánnyal.

Firczák a magyar liturgia ügyét jogos igénynek, de bizonyos mértékben lokális problémának tekintette és egyáltalán nem gondolta azt az egyházi élet szempontjából negatívnak. Az egyházmegye közvéleménye és a nem katolikusok által is támogatott üggyel nyilvánosan szembehelyezkedni komoly presztízsveszteséget jelentett volna politikusi megítélése szempontjából. Ezért sem ítélte el az eseményt és a római rendelkezések kihirdetését is vonakodva tette meg.

A jelentős sajtóérdeklődés által nyilvánosságot kapott magyar liturgia bemutatása azonban olyan helyzetet teremtett, amelyet nem lehetett többé lokális problémaként kezelni. Tovább bonyolíthatta a helyzetet, hogy ez a kérdés, mint már sokszor utaltunk rá, több egyházmegyében is felmerül és ráadásul nemcsak a rutén, hanem a román többségű egyházmegyéket is érintette. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a budapesti magyar liturgia körül kialakult helyzettel elérték, hogy az egyházi és világi közvélemény tudatosította azt a tényt, hogy a görögkatolikusok által lakott vidéknek a rutének nyomorán kívül szembe kell néznie egy másik problémával is. Ez pedig a magyar görögkatolikusok jogos igénye az anyanyelvű liturgiavégzésre. Véleményünk szerint a budapesti magyar liturgia végzése az országos közvélemény, illetve a Szentszék és Magyarország közötti diskurzus kérdésének a szintjére emelte a magyar görögkatolikusok ügyét. A kezdeti retorziók, az ismételt tiltások és az egyházi vezetők reakciója után minden fél elkezdett megoldásokat

30 Nem őt nevezték ki munkácsi püspöknek.

keresni. Az 1896-ot követő évek ennek a megoldáskeresésnek a jegyében zajlottak le.

Összegzés – hatások és következmények

Az 1896-os millenniumi megemlékezések és az eufória keltette hangulat alapjaiban strukturálta át a görögkatolikusokat érintő kérdéseket. A Kárpátok vidékén élő rutén népesség a tömegek szintjén sem nemzetiségileg, sem pedig gazdaságilag nem lett képes maradéktalanul integrálódni a magyar társadalomba még a 19. század vége felé sem.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a szempontot sem, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiában a birodalmi egység elve és a magyar nemzeti érdek nem esett egybe. Bécs támogatta azt a törekvést, hogy a Kárpátok két oldalán lévő szláv népességet egységként kezeljék, s ezzel a görögkatolikus népesség (mely nagyrészt szláv volt, vagy szláv gyökerekkel rendelkezett) az ukrán (ukranofil) és nagyorosz (ruszofil) nemzeti tudat fejlődésének a gondolatkörébe sodródott.

A millenniumi ünnepségek hatására a társadalom, a politikum és a nem görögkatolikus egyházi elit részéről az lett az egyik legfontosabb felismerés, hogy a magyar nemzetbe való betagozódás (asszimiláció) az egyházmegye alföldi és a hegyvidéki területein eltérő fázisban és különböző hangsúlyok mentén halad. Következésképpen a cselekvési terveket is ennek megfelelően kell meghatározni. Ez egyébként igazolta Firczák püspök véleményét, aki a nagybereznai járás országgyűlési képviselőjeként is azt az álláspontot képviselte, hogy a ruthén népesség együttműködnének a magyarsággal, de a mélységes nyomor és az ebből származó iskolázatlanság miatt *„felfogni sem képes, mi a jó számára”*. 1889-ben a palamentben az oktatási bizottság elnökeként ezt mondja: *„A hiányokon segíteni nem is oly könnyű feladat, mert itt maguk az elemek is a tanügy előhaladása ellen küzdeni látszanak. A nép földhöz ragadt szegény. Osztályrésze: tűrés és szenvedés. A talaj kevés és terméketlen; közlekedés, főképen tavaszszal és őszszel, szerfelett nehéz. A nép rosszul lakik, még rosszabbul táplálkozik és gyarlón ruházkodik.*

Általában véve a nép nem idegenkedik az iskolától és mégis gyakran gyermekét nem küldheti az iskolába, mert a legszükségesebb testi ruhával nem képes őket ellátni. Ily szegény községekben mily nyomorteljes a tanító helyzete. És valóban, a hivatás magas foka kivántatik hozzá, hogy e sivár és örömtelen helyzetében a tanítás szent ügyeért még lelkesedni is tudjon…

Meggyőződésem szerint e bajokon csak ugy lehetne segíteni, ha a t. kormány speciális gyámkodása által a magas kincstárral és az ottani nagybirtokok uraival egyetértőleg emelné valamiképen e népnek jólétét. Az anyagi gyarapodást bizonynyal követné azután a culturalis haladás is."[31]

A magyar ajkú görögkatolikusság tekintetében pedig a problémákat a Hajdúdorogi Külhelynökség felállításával (1873) nemcsak tompítani sikerült, de gyakorlatilag különálló pályára is állítódott a kérdés további fejlődése. Megítélésünk szerint ez döntő tényező volt, amely ugyan alacsony szintű egyházkormányzati egységet hozott létre és egyházjogilag csak a Munkácsi Egyházmegye magyar parókiáit érintette, de nemzeti szempontból a többi egyházmegye magyarajkú egyházközségei tekintetében is jelentősnek bizonyult és segítette a természetes fejlődést. Pl. a fordító bizottság által kiadott magyar kiadványokat nemcsak a külhelynökség területén használták.

A milleniumi ünnepségek valódi hatása az eseményeket követő években bontakozott ki, amikor tisztázódtak a lehetséges cselevési irányok, s a magyar és a rutén nyelvű görögkatolikussággal kapcsolatos állami álláspont is kijelölésre került. Ennek témánk tekintetében két szempontja emelhető ki: (1.) Hegyvidéki (Ruszin) akció és (2.) a liturgikus könyvek fordításának az ügye.

(1.) 1897-ben Firczák püspök az állam szempontjából még markánsabb bizalmi pozícióba került. Fentebb már szóltunk róla, hogy a millennium évében elhalasztották a püspök állami kitüntetését, nagy valószínűséggel a Katolikus Néppárttal való kapcsolatának tisztázatlansága miatt. Az 1896-os képviselőválasztáskor Ungban és Máramarosban nem támogatta, Beregben viszont támogatta a néppárti jelöltet.[32] A párt egyébként a nemzetiségek jogainak a küzdelmét is célul tűzte ki, amely egybeesett a ruszin értelmiség és a görögkatolikus papság hegyvidéki törekvéseivel. A korabeli tudósítások és elemzések egyértelművé tették, hogy a Bereg vármegyei millenniumi ünnepségek alkalmával tapasztalt nyomor az ország egész közvéleménye számára döbbenetes, szinte

---

31 Vö. Firczák Gyula képviselőházi beszéde, melyet az országgyűlés oktatási bizottságának elnökeként mondott el a Vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1889. évi költségvetésének tárgyalása alkalmával, Budapest, 1889. május 22., Képviselőházi napló, 1887. XII. 128-130. – Marosi István (szerk.): *„…a Munkácsi Egyházmegye fejedelme…" Tanulmányok és források Firczák Gyula munkácsi püspök munkásságának megismeréséhez,* Nyíregyháza – Beregszász, 2019, 311-315.

32 Botlik József: *Hármas kereszt alatt. Görög Katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646-1997),* Hatodik Síp Alapítvány – Új mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1997, 120.

sokkoló volt. Amikor a püspök tevékenységét vizsgáló titkos jelentések visszaérkeztek a kormányzathoz, az is bebizonyosodott, hogy Firczák néppárti kapcsolatai azért erősödtek fel, mert a párt képviselői voltak azok, akik megoldási javaslatokkal álltak elő a térségben a nyomor enyhítésére és a püspök ezzel ellensúlyozhatónak látta az észak amerikai kivándorlás negatív hatásait.

Firczákkal szemben 1897-re ismételten kialakult a bizalom, s a véleményváltozást jelzi az is, hogy mégis kitüntették a Lipót-rend középkeresztjével.[33] Az indoklások között szerepel, hogy elindított egy mozgalmat, melynek célja *„megmenteni a szegény, elnyomorodott, kiszipolyozott ruthén népet és egyuttal visszatartani a tömeges kivándorlástól."*[34]

A hegyvidéki (ruszin) akció igazi sikertörténet lett, amelyben Firczák Gyula és a hegyvidéken szolgáló görögkatolikus papság kulcsszerepet játszott. A gazdaságfejlesztő és népnevelő program a köztudatba az Egán Ede által vezetett Hegyvidéki Kirendeltség tevékenysége által került be. Viszont a legtöbb helységben a papság állt a szövetkezeteket irányító testületek élére. A püspök a papjaitól elkötelezett hozzáállását vár el, amikor a lelkesedés alábbhagyott, külön körlevélben késztette őket a megfelelő magatartásra, elkötelezettségre. Még azt is előrevetítette, hogy a megfelelő hozzáállás elmulasztása esetén *„atyai szigorát is megtapasztalják majd egyesek".*[35] Meggyőződése volt, hogy a hegyvidéken a szociális és gazdasági akcióban való részvétel segít megteremteni azt a fejlődést, amely gazdaságilag csökkenti a szakadékot az egyházmegye síkvidéki, gazdagabb területeihez képest. S ez a folyamat tudja megteremteni a feltételt arra, hogy a rutén népesség felismerje a szellemi szintű fejlődés lehetőségét is. Az akció utóéletéhez hozzátartozik, hogy gyakorlatilag csak Firczák püspöki időszakában virágzott ez a tevékenység. Az első világháború időszakában megtorpant a szövetkezeti élet, a csehszlovák korszakban pedig megszüntették azt.

(2.) A 19. század végére a liturgikus könyvek kiadásának a kérdése az egyik legfontosabb közös problémává nőtte ki magát a három *„ó-orosz"* nyelvet használó egyházmegyékben (Munkács-, Eperjes-, Kőrös Egyházmegye). Az 1896-os eset után a magyar liturgia végzését Róma a továbbiakban ugyan betiltotta, de az ügy a magyar közvélemény figyelmének a középpontjában maradt. Erre pedig az szolgáltatott

---

33 DAZO fond 151. opisz 11. nr 2621. — Az egész mappa az ünnepségre való előkészület levelezését tartalmazza. Kelet X (1897/18), 1. , Botlik, i.m. 119.

34 A Kelet X (1897/18), 1 közli a kitüntetés adományozásának tényét.

35 Bendász István hagyatéki iratai, az 1903. évi (III.) körlevél 2636-es rendelete.

alkalmat, hogy Firczáknak sikerül meggyőzni a magyar kormányzatot arról, hogy a rutének integrációjának az egyik alappillére a liturgiavégzés egységesítése és az ószláv nyelvű liturgikus szövegek revideálása. A kormányzattal megértette, hogy a rutének integrációjának az útja nem a rendeletekkel kikényszerített nyelvváltás, hanem a magyar nemzeti kultúrába és kulturális sajátosságokba való belenevelődés.

„Az ószláv liturgikus könyvek kiadásának és a magyar nyelvre való fordításának" (Szántay-Szemán István) a problémája közvetlen a millennium után vált központi témává,[36] a kormányzat pedig később elkezdte anyagilag is támogatni a munkát, bár a szentszéki engedély még meg sem érkezett.

Firczák pedig ezzel párhuzamosan az 1897-es és 1903-as egyházmegyei zsinatok témájává tette magának a liturgiavégzésnek az egységesítését, 1898-tól kötelező használati jelleggel rendszeresen kiadja az Egyházmegyei Direktóriumokat (Уставъ Церковний, Szertartási utasítás), 1902-ban pedig Boksay János és Malinics József elkezdik a liturgikus dallamok egységesítését, melyek 1906-ban lettek kiadva.[37] Az a tény, hogy az ószláv és a magyar szertartási könyvek revideálása, illetve fordításuk elkészítése 1905-ben elindulhatott véleményünk szerint nagyrészt a 1896-ban elindult görögkatolikusokról szóló társadalmi vitának köszönhető.

Ez a munka is megtorpant Firczák halálával és az első világháború kitörésével. Azonban a történelem különleges helyzetet teremtett! Ugyan nem a magyar fordítás volt az elsődleges cél, mégis az lett az igazán maradandó. Az elkészített ószláv szövegek közül kevés jelent meg. A liturgikus ószláv nyelvet pedig lassan kiszorítja a beszélt nyelv (szlovák,

---

36 A liturgikus egységesítésnek olyan problémákat kellett feloldani, mint például:
- A „cár" szó használata, amely korlátlan uralkodót jelent a szláv nyelvhasználatban, de nem azonos tartalmú a magyar „alkotmányos királlyal". Ráadásul az egyre erősödő szláv nyomás a határszéli területeket kezdte felerősíteni a „felszabadító cár" eszméjét, amely a Magyar Királyságon belül a skizma egyik eszmei alappillére lett.
- Az egyházmegyei fordítóbizottság kénytelenek voltak az ószláv nyelvet elfogadni a három egyházmegye közös nyelveként. Pedig az egyes egyházmegyék már akkor sem használták beszélt nyelvként az egyházi szlávot. Ez a döntés viszont erősített az ószláv, mint oltárnyelv ideológiáját.
- Fontos feladat volt a könyvek egységesítése tekintetében a magyar kultúrkörben elfogadható szentek és az árpádházi szentek liturgikus helyének a megtalálása is.

37 Boksay, J. – Malinics, J.: *Egyházi közénekek,* Ungvár, 1906. – A reprint kiadást Dupka György készítette el (Intermix kiadó, 2000). DAZO fond 151. opisz 2. nr 23. – Összesen 103 oldalnyi levelezés, szakértői vélemény, árajánlat, stb. található az iratanyagban. A liturgikus kiadványról leírást, levelezést közöl: Ivancsó, I.: *Görög katolikus kiadványaink dokumentációja, I. Nyomtatásban megjelent művek,* Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék, Nyíregyháza 2006, 231–247.

ukrán). A bizottság által előkészített magyar fordítások azonban a 20. század folyamán egyenként kiadásra kerültek[38] és ma is szolgálják a magyar görögkatolikusságot országhatártól függetlenül.

38 A Munkácsi Görögkatolikus Püspöki Levéltár jelentős mennyiségű liturgikus fordításhoz köthető iratanyagot tartalmaz: DAZO fond 151. opisz. 2., nr. 944, 1–2., DAZO fond 151. opisz 2. nr. 1354., DAZO fond 151. opisz 25. Nr. 1796., DAZO fond 151. opisz 2. nr. 1408. – A XX. század folyamán kiadásra került: Liturgikon (Литургіконъ – 1920, 1949, 1984), az Evangelium (Евангеліе) (1925), az Apostol (Апостолъ) (1902), a Böjti Triódion (1998), Irmologion (1906).